

Brakkeveldweg 51, 1782 AD Den Helder

Objectgegevens

provincie: Noord-Holland
gemeente: Den Helder
plaatselijke aanduiding: **Brakkeveld 51, 1782 AD Den Helder**
kadastrale aanduiding: gemeente: Den Helder | sectie: G | nummer: 1608
architect: A. Dokter
bouwjaar: 1931
oorspronkelijke functie: Openbare Lagere School
huidige functie: Basisschool

Kadastrale kaart en situatie

2 - Kadastrale kaart, met Tuindorpschool rood omcirkeld

3 - Luchtfoto, met Tuindorpschool geel omcirkeld

Inleiding

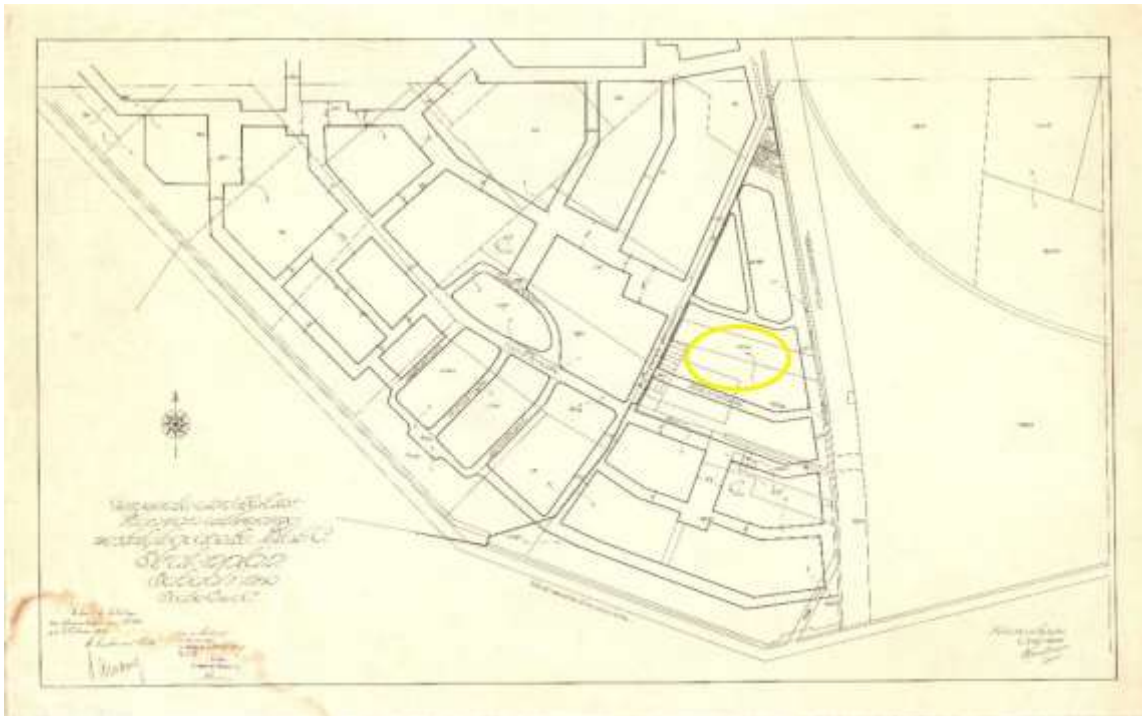
SCHOOLGEBOUW (Basisschool Floriant), als Openbare Lagere School onder de naam Tuindorpschool in 1931 gebouwd naar het ontwerp van architect en directeur van de Gemeentewerken Den Helder, Albert Dokter (1878-1958), in de stijl van de Amsterdamse school gebouwd, maar onder invloed van de Nieuwe Zakelijkheid door toepassing van goedkopere materialen als beton en stalen kozijnen. Het gebouw is gesitueerd aan de zuidoostzijde van de buurt Tuindorp, waarvan de eerste aanleg dateert uit 1915. De buurt werd in de daaropvolgende decennia aan weerszijden van de toenmalige Sluisdijk (de huidige Brakkeveldweg) uitgebreid, waarbij er na de bouw van de eerste woningen van de wijk pas voorzieningen werden gerealiseerd, waaronder de school.

De Brakkeveldweg was oorspronkelijk een dijk, ten zuiden van Den Helder. Deze Sluisdijk vormde de oostgrens van een zestiende-eeuwse polder Het Nieuweland uit 1505. De naam Brakkeveld verwijst naar het gebied dat buitendijks lag en regelmatig overstroomde door de zee. Het Brakkeveld raakte bedijkt met de aanleg van het Noordhollandsch kanaal in 1824 en werd vervolgens in gebruik genomen als vuilnisbelt en op de plek van de school als tuinderij. Op 7 mei 1915 werd de eerste steen gelegd voor de woonbuurt Tuindorp, bedoeld om de nieuwe arbeiders van de Marinewerf te huisvesten. In korte tijd werden door de woningbouwvereniging Helder (later Woningstichting) 132 woningen gebouwd.

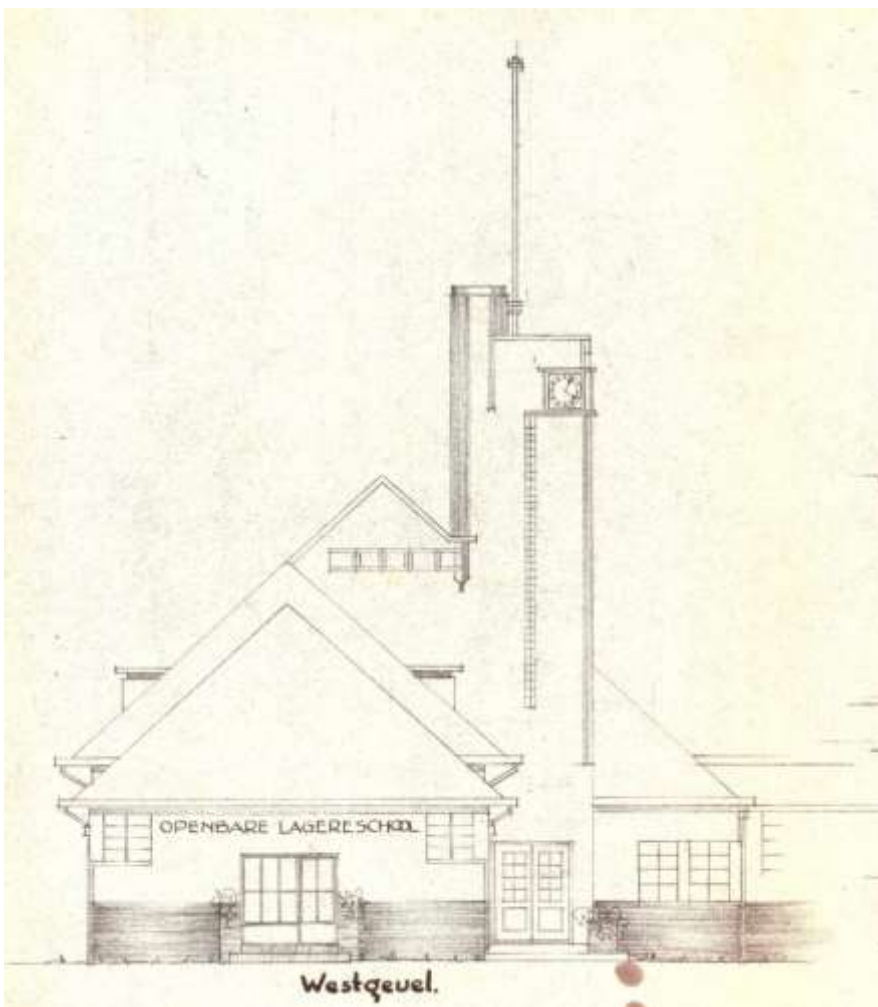
In 1930 wilde de gemeente Den Helder de voorzieningen in Tuindorp verbeteren. Voor de kinderen van de bewoners moest er een school komen. Lager onderwijs was verplicht geworden sinds de inwerkingtreding van de Leerplichtwet in 1901 en om die reden werd een Openbare Lagere school gebouwd op de percelen tussen de Florastraat en Bloemstraat. Opvallend voor die tijd was het feit dat de school een eigen naam kreeg. De andere gemeentescholen hadden toen nog een nummer. De bouw van de Tuindorpschool werd uitgevoerd door de dienst Gemeentewerken van Den Helder. Albert Dokter was naast het ontwerp voor de school in zijn hoedanigheid verantwoordelijk voor meerdere kenmerkende bouwwerken in Den Helder, zoals het raadhuis aan de Kerkgracht (rijksmonument), de Postbrug (rijksmonument) en de Zeevaartschool (gemeentelijk monument), die een jaar eerder door dezelfde aannemer in dezelfde baksteensoort als de Tuindorpschool werd uitgevoerd.

De school vormt een voor de wijk belangrijk stedenbouwkundige element, ruim opgezet met een speelplaats en bijhorende schooltuinen van samen 1800 m² en met een markante klokkentoren met uurwerk, die boven de overige bebouwing van Tuindorp uittorent. Het ontwerp komt voort uit de begin twintigste -eeuwse vernieuwende gedachte dat opvoeding en esthetiek met elkaar verweven moesten zijn en scholen daarom ook architectonisch moesten afwijken van de voor die tijd gebouwde kazerneachtige leerfabrieken. Het alzijdige gebouw heeft een L-vormige plattegrond, is volledig gelijkvloers en heeft een samengestelde schildkap met hoge klokkentoren. De leslokalen werden aan de zon- of tuinkant gesitueerd en onder andere de twee ingangspartijen architectonisch benadrukt.

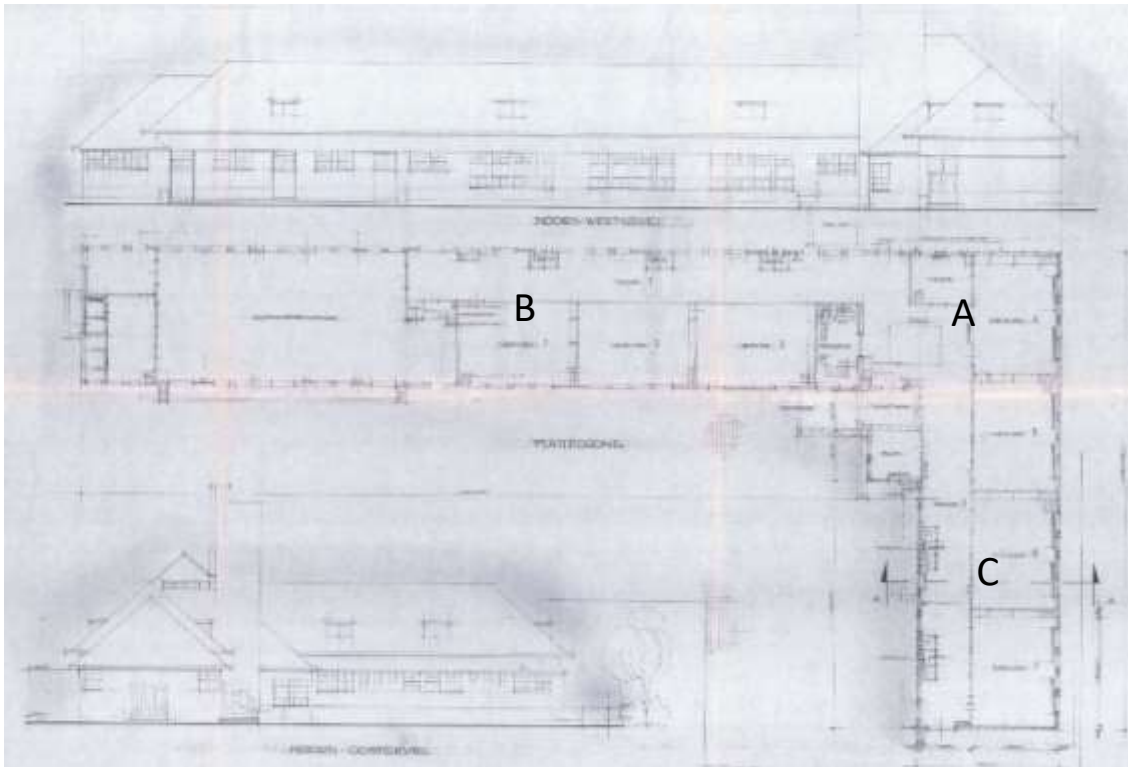
In de daaropvolgende decennia werden zowel de interne plattegrond van de school, als het schoolplein meerdere malen gewijzigd. Zo werden er een aantal bijgebouwen gebouwd en later weer gesloopt, en werd in 1984 en 2018 de zuidvleugel van de school uitgebreid met een aanbouw, deels in dezelfde stijl als het hoofdvolume. De klokkentoren is in 2021 gerestaureerd. Het elektrische uurwerk wordt gerepareerd ten tijde van dit onderzoek.

4 - Plan voor de uitbreiding van het westelijk gedeelte van de buurt Tuindorp uit 1919, dat als schematische weergave de stedenbouwkundige structuur van de wijk toont. In geel de locatie waar uiteindelijk de Tuindorpschool zal worden gebouwd

5 - Voorgevelaanzicht Tuindorpschool in 1956

6 – Plattegrond bestaande situatie in 1983 met hoofdvolume (A), westvleugel (B) en zuidvleugel (C)

7 – Plattegrond huidige situatie, na het verplaatsen van de gymzaal in 2018 naar de aanbouw aan de zuidvleugel

8 – Zicht op schoolplein van de Tuindorpschool en de hoofdentree met kenmerkende klokkentoren in 1978

Omgeving van het monument

Tuindorp ligt binnen de wijk Stad binnen de Linie West (verwijzend naar de militaire verdedigingslinie Stelling van Den Helder) ten zuiden van de negentiende-eeuwse stadsuitbreiding (Nieuwe Stad). De Brakkeveldweg vormt de centrale ontsluitingsroute van de wijk en loopt in diagonale richting van het zuidwesten naar het noordoosten. Naar het oorspronkelijke plan bestaat de wijk grotendeels uit rijwoningen en eengezinswoningen, in het groen gesitueerd, veelal bestaande uit één laag onder een zadeldak met rode dakpannen en met een eenvoudige architectuur. Het samengestelde schilddak van de Tuindorpschool sluit in volume en kleur aan op deze bebouwing, waar de klokkentoren juist als hoog verticaal volume ver boven de nokken van de omliggende bebouwing uit steekt.

De Tuindorpschool ligt halverwege de Brakkeveldweg, schuin tegenover het plantsoen aan de Crocusstraat in het deel dat wordt ingesloten door de Florastraat, Anemonenstraat en Bloemstaat. Het op het binnenterrein gelegen schoolterrein is afgesloten van de straat met een hek. De school is vrij gelegen van belendende bebouwing en ligt in de noordoostelijke hoek van de kavel. Aan de voorzijde ligt het schoolgebouw – in tegenstelling tot de overige bebouwing langs de Brakkeveldweg – iets terug uit de rooilijn, waardoor er aan de straatzijde een voorplein is gecreëerd. Aan de noordzijde van het perceel loopt parallel aan de noordgevel van de school een doodlopende steeg met een vertakking naar de Florastraat. Aan de zuidzijde bevindt zich een grotendeels verharde speelplaats. Door de situering van de speelplaats en de lokalen is er veel lichtinval in de school. Aan de achterzijde is de oorspronkelijke schooltuin gesitueerd, waarvan ook nog een aantal hoge bomen behouden zijn gebleven.

De 17 meter hoge klokkentoren is beeldbepalend voor haar omgeving. Doordat de buurt geen eigen kerk (met toren) heeft, is de klokkentoren een belangrijk ijkpunt. De Tuindorpschool heeft daarnaast een stedenbouwkundig relatie met het buurthuis en plantsoen aan de overkant van de straat, als later toegevoegde voorzieningen in het hart van de buurt.

9 en 10 - Uitzicht vanaf de klokkentoren in zuidwestelijke richting over de speelplaats en in noordelijke richting over het oudste deel van de buurt Tuindorp

Beschrijving van het exterieur

Het schoolgebouw is gebouwd op een L-vormige plattegrond, welke bestaat uit een centraal hoofdvolume met een klokkentoren en topgevel (bouwdeel A) en aan de westzijde daarvan een langgerekte westvleugel (bouwdeel B) en aan zuidoostzijde een kleinere zijvleugel (bouwdeel C). Aan bouwdeel C bevindt zich tevens een latere uitbreiding die buiten beschouwing wordt gehouden in deze beschrijving. De hoofdentree bevindt zich in de oksel van de plattegrond en wordt geaccentueerd door de opgemetselde klokkentoren. In de kopgevel van bouwdeel B bevindt zich eveneens een entree die oorspronkelijk als toegang tot de gymzaal diende.

Het gebouw is opgetrokken in een geelgrijze steen in Noors-kettingverband boven een hoog trasraam in een donkergrijs gekleurde baksteen. De oorspronkelijke gemetselde bordessen in sierverband worden – met uitzondering van de bordessen bij de linkerzijgevel van het hoofdvolume – aan weerszijden ingeklemd tussen twee gemetselde muurtjes met plantenbakken in donkergrijze baksteen, die recent zijn verhoogd met twee lagen betonsteen.

De gevel- en kozijnindeling is de afgelopen decennia gewijzigd. De kozijnen zijn niet meer oorspronkelijk – oorspronkelijk hadden de deuren en vensters slanke stalen kozijnen met een meerruits roedeverdeling –, maar zijn met een versoberde vensterverdeling wel uitgevoerd in staal. Alle raamopeningen hebben donkere matte raamdorpelstenen. Tevens is de oorspronkelijke kleurstelling van de betonnen band (wit) en kozijnen (donker) gewijzigd waardoor het oorspronkelijke gevelbeeld is gewijzigd. Over de gevels loopt een horizontale betonnen band de gevelopeningen aan de bovenzijde afsluit en de horizontaliteit van het gebouw versterkt.

De verschillende volumes worden afgesloten door verschillende samengestelde schilddaken met een breed dakoverstek en geïntegreerde goot. Ter hoogte van de kopgevel van bouwdeel B verspringen de nok en dakoverstekken ten opzichte van de rest van de volumes.

Het dak is recent bedekt met nieuwe rode Opnieuw Verbeterde Hollandse pannen. De oorspronkelijke dakkapellen zijn vermoedelijk tijdens deze ingreep verwijderd.

Hoofdvolume (bouwdeel A)

Aan de westzijde van bouwdeel A bevindt zich de hoofdentree, die geaccentueerd wordt door de 17 meter hoge klokkentoren die zich daar direct boven bevindt. De entree is toegankelijk via een bordes met later toevoegde hellingbaan en een van betonstenen opgemetselde plantenbak, haaks op de gevel. De entree bestaat uit een dubbele deur met glaspanelen. Aan de rechterzijde van de hoofdentree bevindt zich parallel aan de westgevel eveneens een lage gemetselde plantenbak. In de toren is de oorspronkelijke centrale smalle raamopening in de westgevel dichtgezet met moderne gekleurde glasblokken. Aan de linkerzijde van de toren bevindt aan deze westzijde een topgevel met vier smalle horizontale vensters die aan de boven- en onderzijde worden ingeklemd door gemetselde horizontale banden. Ter hoogte van de aansluiting van de topgevel op de toren is een verticale puntvormige verbijzondering in het metselwerk aangebracht. Aan de rechterzijde van de hoofdentree bevindt zich iets terugliggend van de gevel een kleiner volume onder twee dakschilden, met in de westgevel links een oorspronkelijke brievenbus van natuursteen en rechts daarvan twee vensters met bovenlicht, waarvan de onderdorpel is uitgelijnd op het trasraam.

Op de zuidwest- en noordoosthoek van de toren bevinden zich bovenin twee galmgaten met gemetselde onderdorpel en twee galmboarden en daarboven in donkerbruine kleur baksteen uurwerken met lichtgevende wijzerplaten, aan de boven- en onderzijde worden ingeklemd door betonnen horizontale banden die de hoek omgaan en waarvan de onderste band tevens dient als latei voor het galmgat. Het metselwerk van de toren is als borstwering boven het platte dak doorgezet aan de bovenzijde met zink bekleed. Op de noordwesthoek bevindt zich een hoger opgemetseld achthoekig rookkanaal, waaraan aan de zuidoostzijde een vlaggenmast is ingemetseld.

11 – Zicht op de klokkentoren vanaf de speelplaats (zuidwestelijke richting)

Voorgevel bouwdeel B (west)

De voorgevel van bouwdeel B is georiënteerd op de Brakkeveldweg en heeft een symmetrische opbouw: een centrale entreepartij – die het oorspronkelijke portaal naar de voormalige gymzaal afsluit – en aan weerszijden daarvan een tweeruitsvenster met een horizontale roede-verdeling. Het oorspronkelijke portaal is dichtgezet met een deur met glaspaneel, met links daarvan vier verticale zijlichten.

12 - Voorgevel bouwdeel B

Linkerzijgevel bouwdeel B (noord)

De linkerzijgevel van het hoofdvolume ligt aan een steeg en heeft twee entreepartijen die toegankelijk zijn via een gemetseld bordes in sierverband met twee treden. Rechts van de linkerentree bevindt zich een gecementeerde koekoek met betonnen dekplaat en stalen ontluuchtingsrooster, ten behoeve van de kelder. De vele gevelopeningen zijn met het onderdorpel uitgelijnd op het trasraam of met het bovenlicht op de horizontale betonnen gevelband. Het dakoverstek boven deze laatste drie vensters ligt lager ten opzichte van de rest van de gevel. De oorspronkelijk gang loopt nog steeds langs deze gevel maar de drie toiletgroepen zijn verwijderd en de gymzaal is verplaatst in 2018.

13 en 14 – Linker geveldeel linkerzijgevel van -bouwdeel B en detail koekoek met stalen ontluuchtingsrooster ten behoeve van de kelder

15 en 16 – Rechter geveldeel linkerzijgevel van bouwdeel B en detail hoek voorgevel en linkerzijgevel

Rechterzijgevel bouwdeel B (zuid)

De rechtergevel van het hoofdvolume heeft een overwegend open karakter en is georiënteerd op de speelplaats. De gevelopeningen sluiten in deze gevel allen aan op de betonnen gevelband. De drie oorspronkelijke klaslokalen hadden ieder vier vensters. Op deze plek zitten tegenwoordig vier lokalen en een

kantoor. De drie toegevoegde klaslokalen uit 2018 volgen het ritme van de oorspronkelijke gymzaal. Het dakoverstek boven deze laatste drie vensters ligt lager ten opzichte van de rest van de gevel. De indeling van de vensters is deels gewijzigd. Een deel van de bovenlichten is dichtgezet met horizontaal rabatwerk. De bestaande onderlichten zijn dichtgezet in een lichtgroene kleur.

17 en 18 – Linker geveldeel rechterzijgevel van bouwdeel A en detail hoek bordes bouwdeel A

19 en 20 – Linker en rechter geveldeel van rechterzijgevel bouwdeel A

Voorgevel bouwdeel C (west)

De oorspronkelijke westgevel van bouwdeel C is grotendeels gewijzigd na een uitbreiding door middel van een aanbouw van een laag met plat dak over de gehele breedte van deze gevel in 1984 en een latere aanbouw van een laag met schilddak haaks op het rechterdeel van deze gevel in 2018.

21 - Voorgevel bouwdeel C

Rechterzijgevel bouwdeel C (zuid)

Aan de linkerkant van de rechterzijgevel, de oorspronkelijk kopgevel van de bouwdeel C, bevindt zich geheel een gemetseld bordes in sierverband dat aan de linkerkant wordt afgesloten door een gemetseld muurtje met plantenbak in donkergrijze baksteen. Links in dit geveldeel bevindt zich een dubbele deur met glaspaneel onder een tweeruits bovenlicht met verticale roede verdeling. Het geveldeel aan de linkerkant daarvan behoort tot de latere aanbouw uit 1984 haaks op de westgevel van het oorspronkelijk bouwdeel C. Het betreft een vergroting van het volume, die in schaal, kleur- en materiaalgebruik is afgestemd om het oorspronkelijke ontwerp van het schoolgebouw.

22 - Rechterzijgevel bouwdeel C, met links daarvan de latere aanbouw uit 1984

Achtergevel bouwdeel C (oost)

De achtergevel van de zijvleugel grenst aan de oorspronkelijke schooltuinen. De gevelopeningen sluiten in deze gevel allen aan op de betonnen gevelband en de onderdorpels zijn uitgelijnd op het trasraam. De gevel volgt de indeling van de oorspronkelijke vier klaslokalen, waarbij de vervangen vensters een drieruits roedeverdeling hebben en bij drie van de oorspronkelijke vensters zijn vervangen door een deurpartij met glaspaneel en bovenlicht.

23 en 24 – Linker geveldeel achtergevel bouwdeel C en rechterdeel achtergevel bouwdeel C/A.

Beschrijving van het interieur

De oorspronkelijke structuur van het interieur is deels gewijzigd. Oorspronkelijk kwam men de school binnen via de centrale hal (bouwdeel A) en de gymzaal (kopgevel bouwdeel B). Rond de centrale hal met glas-in-lood in bouwdeel A bevond zich het magazijn (westzijde), toegang tot de centrale gang in de westvleugel (bouwdeel B), het kantoor van het schoolhoofd (noordzijde), een leslokaal – de latere gemeenschapsruimte – (oostzijde) en een gang naar de zuidvleugel (zuidzijde) met een kleine ruimte voor de docenten.

De entree van bouwdeel B bestond uit een portaal met aan weerszijden daarvan een bergplaats en kleedkamer. Vervolgens kwam men in een ruime gymzaal. Aan de oostkant van de gymzaal bevond zich een toilet, een berging en aan de noordzijde de centrale gang naar het hoofdvolume (bouwdeel A) met aan de zuidzijde daarvan drie leslokalen en de toegang naar de kelder. Oorspronkelijk bevonden zich in deze brede gang van de westvleugel, tegenover de entrees van de leslokalen, toiletgroepen met elk twee aparte wc's. In de zuidvleugel (bouwdeel C) bevonden zich vier leslokalen aan de oostzijde van de centrale gang en twee toiletgroepen (westzijde). In 1983 worden twee van deze lokalen gewijzigd tot gemeenschapsruimte en speellokaal. In 1984 wordt de westzijde van bouwdeel C uitgebreid voor een kleuterlokaal en spreekkamer.

De originele structuur van vleugels is nog enigszins aanwezig, maar in de westvleugel (bouwdeel B) heeft de gymzaal plaatsgemaakt voor drie leslokalen en een aparte toiletgroep. In de zuidvleugel (bouwdeel C) is de centrale gang vervangen door een ovaalvormig leerplein.

De originele vloertegels zijn deels nog aanwezig, hetzelfde geldt voor een deel van de wandtegels in de gangen. De hardstenen drempels en neuten en veel van de deurstijlen zijn eveneens nog oorspronkelijk.

In de klassen zitten nog de oorspronkelijke paneeldeuren (ook tussen de klassen) en houten kasten met schuifpaneeldeuren, met in het bovenste deel zesruitsvensters van gekleurd glas met roedeverdeling. De deuren in de hal zijn eveneens authentiek. De lokalen zijn geluidwerend gemaakt met dubbele deuren.

In de hal van de school (bouwdeel A) bevindt zich nog het oorspronkelijke grote bovenlicht, uitgevoerd in (deels gekleurd) glas-in-lood. Boven het glas-in-loodraam bevindt zich een brede houten lichtschacht waarvan de binnenzijde wit geschilderd is om meer licht door het glas-in-lood te reflecteren. In het magazijn boven de voormalige stookkelder zit een glazen lichtpaneel van Emile Sanders.

De zolderverdieping heeft grotendeels houten vloeren. De kapconstructie van de west- en zuidvleugel bestaan uit varianten op de Hollandse kap en de kap van het hoofdvolume bestaat uit een samengestelde kapconstructie. De oorspronkelijke dakkapellen zijn verwijderd. Het dakvlak is op deze locaties dichtgezet met houten dakbeschot, waardoor deze locaties nog herkenbaar zijn.

In het trappenhuis naar de klok en het mechaniek bevinden zich nog deels de oorspronkelijke houten trappen. Het uurwerk in de toren is van Addicks & Zoon. De klok zelf is afkomstig van klokkengieterij Van Bergen.

25 – Oorspronkelijke situatie westvleugel (bouwdeel B) in 1956

26 en 27 - Gang met tegelvloer in westvleugel en originele wandkasten met houten paneeldeuren met zesruits venster

28 en 29 - Detail centrale hal van bouwdeel A en originele paneel deur tussen een van de leslokalen

30 en 31 - Kapconstructie en houten lichtschacht zolder en bovenlicht van glas in lood (bouwdeel A)

32 en 33 - Kapconstructie zolder bouwdeel B en bouwdeel C

Waardering

Bij de waardering zijn de criteria gebruikt zoals beschreven in de standaard voor het waarderen van bouwkunst van de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed.

Cultuurhistorische waarden

De Tuindorpschool is van cultuurhistorische waarde als uitdrukking van de ontwikkelingen op het gebied van scholenbouw in Den Helder en in Nederland. Het gebouw werd ontworpen vanuit de vernieuwende gedachte dat opvoeding en esthetiek met elkaar verweven moesten zijn en werd nog gedeeltelijk met traditionele materialen (baksteen, glas-in-lood en keramische pannen), maar ook al met beton en staal uitgevoerd. Daarnaast heeft de school een ruime opzet met speelplaats en een oriëntatie van de lokalen op het zuiden en het groen (licht, lucht en ruimte). De school heeft ook sociaal-maatschappelijke waarde als plek van samenkomst in Tuindorp, een voormalige arbeidersbuurt. In Den Helder is dit een van de oudste scholen die nog in gebruik is, een gegeven dat bijdraagt aan de hoge cultuurhistorische waarde. Tevens maakt het onderdeel uit van het oeuvre van architect A. Dokter uit zijn periode als directeur van de Gemeentewerken Den Helder.

Architectuurhistorische waarden

De school heeft architectuurhistorische waarde als voorbeeld van een L-vormige school in stijl van de Amsterdamse School. Hierbij spelen een rol: het gebruik van traditionele materialen, een geprofileerd dakoverstek en het gebruik van enkele expressieve elementen, zoals de klokkentoren, detaillering in het metselwerk en het bovenlicht van glas in lood in de hal. De latere aanbouw uit 1984 is afgestemd op het oorspronkelijke ontwerp van het schoolgebouw en doet daaraan weinig afbreuk.

Stedenbouwkundige en situationele waarden

De school is van belang als onderdeel van de stedenbouwkundige samenhang in Tuindorp. Het gebouw heeft vanwege de sociale functie en ligging in het hart van de wijk een stedenbouwkundige relatie met het buurthuis en plantsoen aan de overkant van de Brakkeveldweg. De school vormt tevens een voor de wijk belangrijk stedenbouwkundige element vanwege de ruime opzet met een speelplaats en bijhorende schooltuinen en de markante klokkentoren met uurwerk, die boven de overige bebouwing van Tuindorp uittorent als herkenningspunt voor de gehele buurt. Tuindorp toont een duidelijke tijdsgeest als uitbreidingswijk die samenhangt met Den Helder als marinestad. De school draagt bij aan de herkenbaarheid van de buurt.

Gaafheid en herkenbaarheid

De Tuindorpschool is enigszins waardevol wegens de architectonische gaafheid en herkenbaarheid. Ondanks de vele visuele en programmatische wijzigingen aan het exterieur, zijn het gevelbeeld en de plattegronden in hoofdlijnen redelijk gaaf behouden gebleven, waardoor de kenmerkende architectuur voor scholen uit deze periode nog als zodanig herkenbaar behouden zijn gebleven. Ondanks de latere toevoegingen is nog een aantal waardevolle interieuronderdelen behouden gebleven, zoals het bovenlicht van glas-in-lood in de hal, de tegelvloeren, deur(lijsten) en originele wandkasten en de klok en mechaniek stammende uit de bouwtijd.

Zeldzaamheid

In de gemeentelijke context heeft de Tuindorpschool een zekere zeldzaamheidswaarde. De school is weliswaar niet de enige uit het interbellum, maar wel de enige met stijlkenmerken van de Amsterdamse school en een beeldbepalende klokkentoren. Bovendien is de school een van de weinige uit deze periode die als zodanig nog relatief gaaf bewaard is gebleven en nog als zodanig in gebruik. Dit maakt het gebouw van belang voor de gemeentelijke bouwgeschiedenis.

Bronnen

Literatuur

- Boersma, T. en T. Verstege (red.), *Nederland naar school: Twee eeuwen bouwen voor veranderend onderwijs*, Rotterdam, 1996.
- Bremer, J., *Helders erfgoed, Honderdvijftig Helderse verhalen* (Helderse Historische Reeks, no 23). Schoorl, 2008.
- Gemeente Den Helder, Register Beeldbepalende panden, https://www.denhelder.nl/Onderwerpen/Wonen/Monumenten/Beeldbepalende_panden
- Heldersche Courant, 29 augustus 1931, p. 9: https://kranten.archiefalkmaar.nl/issue/HC/1931-08-29/edition/0/page/9?query=zeevaarschool%20lood%20bogtman&sort=relevance&f_periodicalcode%5B0%5D=HC
- Schendelaar, R., *Den Helder 53 graden Noorderbreedte* (Helderse Historische Reeks, no. 30). Schoorl, 2020.
- Wendingen, <https://items.amsterdamse-school.nl/details/objects/681>.
- Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed, *Scholen; categoriaal onderzoek wederopbouw 1940-1965*, 2002

Beeldmateriaal

- Afbeelding 2 - bron: Het Kadaster
- Afbeelding 3 – bron: Cyclomedia
- Afbeelding 4 – bron: Beeldbank Regionaal Archief Alkmaar
- Alle overige afbeeldingen: MOOI Noord-Holland.

Colofon

opdrachtgever: Gemeente Den Helder
datum onderzoek: 7 september 2021
datum beschrijving: 7 oktober 2021
opgesteld door: MOOI Noord-Holland, MA S. van Alphen en MA R.W. Mees